

Qədim dastanlarımızda qadın hüquqları

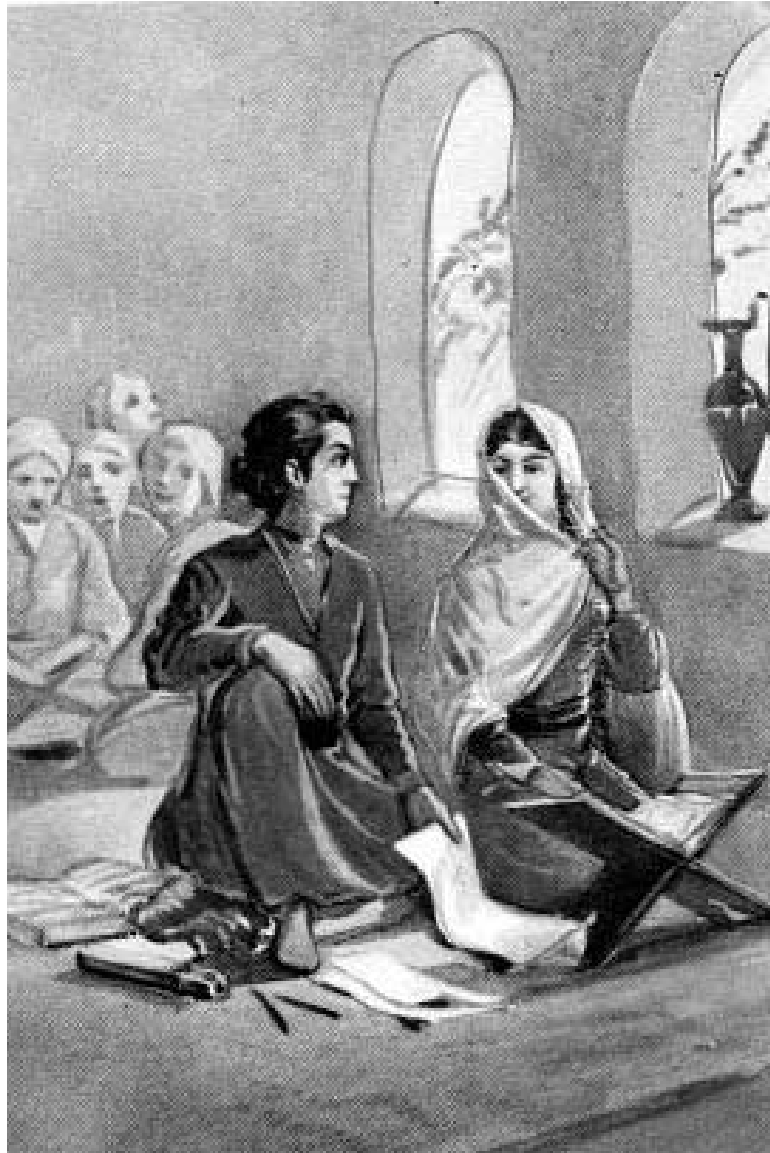
Dastandakı analar da oğulları yolunda hər əzaba dözməyə hazır dırlar. Cəfəş analardan Dirsə xanın xatunu və Burla xatunu misal göstərmək olar.

“Qazan bəg oğlu Uruz bəyin dustaq olduğu boy”da da Burla xatun oğlunu atası ilə ova yollayır.

Beləliklə, dastanın bütün boylarında səmimi valideyn-övlad münasibətləri görürük. Bu, bir daha sübut edir ki, böyüyə hörmət etmək, valideynin ehtiramını saxlamaq oğuzların ta qədimdən bu günə qədər qoruyub-saxladığıları mə-nəvi dəyərlərdəndir.

Qırğızların “Manas” dastanında qadın evin namusunun qurucusudur. Qəhrəmanlar əlaqə zidd hərəkət etdikləri zaman qadın onlara mane olur. Qazaxlarda qadına verilən dəyər bu atalar sözü ilə ən gözəl şəkildə izah olunmuşdur: “Birinci zənginlik sağlamlıq, ikinci zənginlik qadındır”. Bütün türk dastanlarında sarsılmaz bir hörmət, sevgi və sədaqət vardır. Bəxt evinə girdiyi gün murad alıb-vermədən tək qalan qadın (gəlin) əri gələne qədər onu gözləyəcəyinə və üzərinə bir erkək milçək belə qondurmayacağına and içirdi. Qadının müharibədə düşmənin əlinə keçməsi böyük bir zəlalet sayılırdı. Dastanların heç birində şəhvəti xatırladan çirkin hadisələrin olmaması xüsusi vurğulanmasına ehtiyac duyulan vacib bir mövzudur. “Oğuz kağan” dastanında təcavüz edənlərin öldürüldüyü və ya gözələrinə mil çəkildiyi ifadə edilərkən, farsların məşhur dastanı “Şahnamə”də bu cür əxlaqsızlıqların hekayət edildiyi ortadadır. Nümunə üçün: “Şahnamə”nin qadın qəhrəmanlarından olan Südəbə Səyavuşa aşığıdır və ona çirkin təkliflərdə bulunur: “Təz ol, gəl. Kimsənin xəbəri olmadan məni bir kərə sevindir. Gəncliyimin günlərini təzələndirib, ondan mənə yenidən hədiyyələr ver”. Əlbəttə ki, Banıçiçəklə buradakı qadın tipini qarşılaşdırmaq olmaz.

İranlı tarixçilər də türk qadınlarının əxlaqi təmizliyini daim mədh etmişlər. İbn Bətutə də elə bu şəkildə öz xatirələrini nəql edir: “Burada yaman bir hala şahid oldum ki, o da türklərin qadınlara göstərdiyi hörmətdir. Burada qadınların qiyməti və dərəcəsi kişilərinkindən çox üstündür”. İslamiyyətdən əvvəl türk cəmiyyətində qadinsız bir iş görülməzdi. Daha əvvəllərdə də, qeyd etdiyimiz kimi, qadın kişini kamil edəndir. O, hər zaman kişinin yanındadır. Xanların buyuruqları yalnız “Xaqan buyurur ki...” ifadəsi ilə başlamazdansa, qəbul edil-məzdi. Xarici dövlət elçilərinin qəbulunda xatun da xaqanla bərabər olurdu. Toy-bayramda qadın xaqanın solunda oturur, siyasi və idarəetmə mövzularındakı görüşlərini bəyan edərdi. Qadınlar müharibə məclislərinə də qatılırdılar. Məsələn, Böyük Hun İmperatorluğu adına Çinlə sülh müqaviləsini Mete xanın xatunu imzalamışdır.

Türk qadını, başqa cəmiyyətlərdə olduğu kimi, təzyiq altında tutulmur və alçaldılmırdı. Qadın ucalığına inamın bariz nümunəsi kimi qeyd edək ki, Altay dağlarının ən yüksək təpəsinə “Qadın başı” adı verilərək, sanki gələcəyə bir ismarıq göndərilmişdir. İslamaqədərki türk cəmiyyətlərində qadına belə münasibət var ikən, türk olmayan millətlərdə qadının vəziyyəti ürkəyandırıcı halda idi.

Cahiliyyət dövrü ərəblərində qadının əri yanında dəyəri alınıb-satılan bir maldan fərqsiz idi. Ərəb kişisi qadınla bir yerdə oturmaz, onunla yeyib-içməzdi. Ərəb cəmiyyətində qadının miras haqqı yox idi. Halbuki türk qadını miras haqqına sahib idi. Məsələn, yakutlarda qadının özünə aid mülkü olardı. Buna “and” və ya “səmsə” adı verilirdi. Qadının bundan istədiyi kimi istifadə etmək hüququ var idi.

Elə bu dövnlərdə gəlin yenə qadınların başqa cəmiyyətlərdəki vəziyyətlərinə nəzər yetirməkdə davam edək. İngilislərdə, belli bir zamanda, qadın murdar bir varlıq sayılırdı. Məsihilər isə qadına şeytan gözü ilə baxarmışlar. Britaniyada qadın murdar bir varlıq sayıldığı üçün “İncil”ə əl vurmazdı. Qadınlar “İncil”i oxumaq haqqına Honde dövründə malik olmuşlar.

1888-ci ildə Vestminster kilsəsində verilən vəzlərin birində belə söylənilir: “Bundan 100 il əvvəl qəder, qadın kişinin süfrəsinə oturma haqqına sahib olmadığı kimi, soruşulmadan sözə cavab verməsi

də caiz deyildi. Əri başı üzərində bir dəyənək asardı ki, arvadı nə zaman əmrini yerinə yetirməzdisə, ondan istifadə edərdi. Qadının sözü qızlarına keçməzdi. Oğlanları isə analarına ev içində xidmətçidən başqa dəyər verməzdilər”.

Çində boşanma haqqı yalnız kişiye məxsus idi, qadının belə bir haqqı yox idi. Türk qadını isə bütün bu haqlara sahib idi. Qadının da boşanma haqqı var idi. Qədim türk qadını Roma qadından çox daha artıq haqqa sahib idi. Roma hüququnda qadın öz malına hökm edə, vəsiyyət eləyə bilməzdi. Romalı qadın Justinin dövrünə qədər tam bir əsirlik həyatı yaşamışdır. Romada dul qadının yenidən ailə qurması belə günah sayılırdı.

Çində yeni doğulmuş uşaq oğlan olsaydı, bahalı qumaşlara, qız isə bez parçalarına sarılırdı. Farslarda özlərinə tay tapan qızlar günahkar sayılırdılar. Orada qanı qarışdırmamaq üçün yaxın qohumlarla evlilik məqsəduyğun görülürdü. Buna görə anaları, qız və bacıları ilə evlənmək adəti də ortaya çıxmışdı. Həmin şəkildə cahiliyyət dövrü ərəblərinin qız uşaqlarını diri-diri basdırmaları da acı həqiqət idi. Qız uşağına sahib olmaq şərəfsizlik sayılırdı. Türk qızları isə camilərin şərəfli fərdləri idi. Türk millətindən başqa qadınları alçaltmayan, xor görməyən başqa bir xalq olmayıb. Türk qadınının belə ehtişam içində və hörmət görərək, yaşaması türk xarakter və mədəniyyətinin yüksək dəyərini ifadə edir.

Ulu Öndər Heydər Əliyev de-

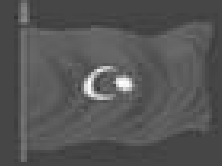
mişdir: “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanı Azərbaycan xalqına və bütün türk dünyasına məxsusdur. Ancaq onun vətəni Azərbaycandır. Azərbaycan xalqının mühüm tarix və mədəniyyət qaynaqlarından biri olan “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanının yaranmasından 1300 il keçir. Oğuz türklərinin tarixini əks etdirən “Kitabi-Dədə Qorqud” yüksək bəşəri ideallar tərənnümçüsü kimi dünya xalqlarının mədəni sərvətlər xəzinəsinə daxil olmuşdur. “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanı Azərbaycan tarixinin, mədəniyyətinin, elminin, ədəbiyyatının ən görkəmli və ən parlaq abidəsidir. “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanlarının fəvqəladə əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, o bizim tariximizin 1300 illik dövrünü həm əks etdirir, həm də bir daha təsdiq edir. O, tarixi köklərimizi dünyaya göstərir. Oğuz, türk mənşeyimizi və zəngin tariximizi sübut edir: “Bizim zəngin tariximiz, qədim mədəniyyətimiz və milli-mənəvi dəyərlərimiz “Kitabi-Dədə Qorqud” eposunda öz əksini tapmışdır. Bu epos bizim ümumi sərvətimizdir və hər bir azərbaycanlı onunla, haqlı olaraq, fəxr edə bilər. Dastanın məzmununu, mənasını və onun hər kəlməsini hər bir azərbaycanlı məktəbdən başlayaraq bilməlidir. Bu, bizim ana kitabımızdır və gənclik bu kitabı nə qədər dərindən bilsə, millətini, xalqını, vətənini və müstəqil Azərbaycanı bir o qədər də çox sevməkdir.”

Dövlət başçısı İlham Əliyev deyir: “Kitabi-Dədə Qorqud” Azər-

baycan xalqının milli sərvətidir. Bu əsərdə Azərbaycan xalqının keçmiş həyat tərz, məişəti, psixologiyası əks olunmuşdur. Əsərin qəhrəmanlarının adlarını Azərbaycanın 8 çoxsaylı yaşayış məntəqələrində görmək olar. Bu əsərdə Azərbaycan toponimləri əks olunmuşdur. Bir sözlə, “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanı Azərbaycan xalq ədəbiyyatının yazılı abidəsidir.

2015-ci ildə Azərbaycan xalqının mədəni sərvətlər xəzinəsində müstəsna yer tutan və əsrlərdən bəri milli-mənəvi varlığın ayrılmaz tərkib hissəsinə çevrilən “Kitabi-Dədə Qorqud” abidəsinin alman şərqşünas alimi Fridrix fon Dits tərəfindən üzə çıxarılması, nəşr edilməsi və dünya elm aləminə tanıtılmasının 200 illiyi tamam olur. Ötən müddət ərzində, “Dədə Qorqud” dastanları ilə bağlı çox sayda araşdırmalar aparılmış və qorqudşünaslığın ayrıca sahə kimi formalaşdırılması istiqamətində mühüm addımlar atılmışdır. 2000-ci ildə “Kitabi-Dədə Qorqud”un 1300 illik yubileyinin YUNESKO xətti ilə beynəlxalq səviyyədə təntənəli qeyd edilməsi abidənin tədqiqat tarixində yeni mərhələnin başlanğıcı olmuşdur. Milli-mədəni irsin qorunub-yasadılması və yeni nəsillərin azərbaycanlılıq ruhunda tərbiyə olunmasında “Dədə Qorqud” dastanlarının böyük əhəmiyyəti vardır.

Vahid Ömərov,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında
Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına
Dövlət Dəstəyi Fondu

KİVD F

www.kivdf.gov.az

Bu yazı Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun maliyyə dəstəyi ilə “İnsan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi, vətəndaşların hüquqi, siyasi mədəniyyət səviyyəsinin yüksəldilməsi, sosial və siyasi fəallığının artırılması” istiqaməti çərçivəsində hazırlanıb